

Ewa Piwowska, Jerzy Piwowski

Między fotografią klasyczną a cyfrową – wybrane aspekty edukacji

Edukacja - Technika - Informatyka nr 3(13), 133-138

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa PIWOWARSKA, Jerzy PIWOWARSKI
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska

*W przyszłości analfabetami będą ci,
którzy nie rozumieją fotografii*

Laszló Moholy-Nagy (1936)

Między fotografią klasyczną a cyfrową – wybrane aspekty edukacji

Wstęp

Przekazanie „świata na użytek” wynalazku L.J. Daguerre’a fotografii przez rząd francuski w 1839 r. zainicjowało początek jej dynamicznej ekspansji w różne dziedziny naszego życia. Oprócz najbardziej eksplorowanej możliwości rejestrowania ludzkich konterfektów, czym skutecznie konkurowano z malarstwem miniaturowym, już wtedy okazało się, że to także ważne narzędzie wspierające badania naukowe¹. Rosnący zakres zastosowań (wynik m.in. rozwoju technologicznego i technicznego), obejmujący np. astronomię, mechanikę, medycynę, etnografię, antropologię i archeologię, pozwolił skonstatować na łamach miesięcznika „Światło” w 1898 r., że fotografia „jest jednym z najpotężniejszych środków naukowego badania doświadczalnego” [*Obszar zajmowany...* 1898: 28]. Nowe medium stawało się również rejestratorem otaczającej rzeczywistości: interesujących widoków i zdarzeń. Jego dodatkowym walorem stała się możliwość zastosowania w poligrafii i wielkonakładowego rozpowszechniania obrazu za pomocą np. prasy ilustrowanej.

Fotografia zaczęła być też rozpatrywana jako środek przekazu plastycznego, którego wytwory stanowiły trzecią kategorię prac, odmienną od szablonowych odbitek fotografa zawodowego i „kłapiącego aparatem amatora” [*Sztuka w fotografii* 1898: 28]. Różnice między nimi wynikały z umiejętności warsztatowych: dla artysty ważne było „ustawienie aparatu, wybór miejsca, kierunek oświetlenia, uzupełnienie mającego się fotografować obrazu za pomocą akcesoriów, sztafaży itp.” [*Sztuka w fotografii* 1898: 28].

Fotografia w powszechnej edukacji

W okresie międzywojennym dylematy, czy fotografia jest sztuką, miały już charakter marginalny, co wynikało z intensywnej pracy środowiska miłośników,

¹ Potwierdza to zachowany w zbiorach Muzeum Narodowego mikroskopowy dagerotyp przedstawiający wiesz z ludzką głową (1839).

które organizowało się w stowarzyszeniach, przygotowywało wystawy, wydawało prasę fachową, a także oferowało różnego rodzaju szkolenia.

Wzrost popularności sprawił, że również w szkołach pojawiły koła fotograficzne², np. w Liceum Krzemienieckim, przy Gimnazjum w Pyzdrach, Gimnazjum w Równem, Szkole Mazowieckiej w Warszawie, Żeńskim Gimnazjum w Bydgoszczy, Gimnazjum im. Długosza we Włocławku, Szkole Budownictwa w Lublinie, Prywatnym Gimnazjum Koedukacyjnym w Kolbuszowej, IX Gimnazjum w Krakowie i Handlowej Szkole Koedukacyjnej w Warszawie. Zaznaczyć należy, że ich obecność nie miała związku z ówczesnym programem edukacji plastycznej realizowanym w ramach przedmiotu rysunek.

W kolejnych latach po II wojnie światowej rosła liczba osób zajmujących się fotografią, jednak w szkołach nadal funkcjonowała ona jako przedmiot zainteresowania kół pozalekcyjnych. Stanowiło to naturalną konsekwencję technologii bromosrebrowej, która wymagała stosowania ciemni. Sytuacja mogła ulec zmianie dopiero po upowszechnieniu się fotografii cyfrowej (bitowej), w której pomieszczenie ciemniowe zastąpione zostało komputerem z odpowiednim oprogramowaniem. Umownie za taką datę (datę śmierci „ery fotografii”) proponuje się rok 2004, gdy zmarli mistrzowie XX-wiecznej fotografii: H. Cartier-Bresson, R. Avedon i H. Newton, natomiast rynek aparatów zdominowany został przez kamery cyfrowe³.

Edukacyjne konsekwencje tej sytuacji pozwala zaobserwować nowa Podstawa programowa kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 30 maja 2014 r. (rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej, załącznik 2), w której już na I etapie edukacyjnym (klasy I–III szkoły podstawowej) w procesie kształcenia rozłożonym na 3 lata, w wykazie wiadomości i umiejętności, jakimi powinien dysponować uczeń kończący klasę III, wskazuje w ramach edukacji plastycznej treści dotyczące percepcji sztuki, ekspresji przez sztukę oraz recepcji sztuki. W wymaganiach szczegółowych tejże edukacji uczeń zdobywa wiedzę i umiejętności odnoszące się do rozróżniania, rozpoznawania i opisywania cech wybranych dzieł sztuk plastycznych należących do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury, a obejmującego obok wielu dziedzin działalności twórczej człowieka również fotografię [Podstawa programowa... 2014: 38]. Stąd w jednym z najnowszych programów nauczania dla I etapu kształcenia – *Doświadczenie świata* – już dla klasy I przewidziane jest projektowanie i wykonywanie różnych form sztuki użytkowej, fotografowanie i tworzenie np. rodzinnych czy przyrodniczych kolekcji fotografii. W klasie II i III obok tejże działalności uczniowie, poznając zasady wykonywania dobrej fotografii, przygo-

² Dane na podstawie analizy prasy fotograficznej z okresu międzywojennego oraz [Sheybal 1984] (dot. Krzemieńca).

³ Przykładowo na rynku niemieckim sprzedano 7 mln kamer cyfrowych i 1,4 mln tradycyjnych [Zawojski 2012: 66].

towują reportaże fotograficzne oraz porównują (w miarę możliwości) z obrazem rzeczywistości wykonane przez siebie zdjęcia [Kędra 2014: 48–49].

Również podstawa programowa dla II etapu edukacyjnego, a więc klas IV–VI, w ramach przedmiotu plastyka określiła wymagania szczegółowe w odniesieniu do treści nauczania. Wskazuje m.in. obok kontaktu z wybranymi dziełami sztuki ich analizę, interpretację i tworzenie wypowiedzi plastycznych za pomocą podstawowych środków wyrazu plastycznego, a także innych dziedzin sztuki jak fotografika⁴ [Podstawa programowa... 2014: 40–41].

W gimnazjum (III etap edukacyjny) treści podstawy programowej przedmiotu plastyka podobnie jak we wcześniejszym etapie (lecz w rozszerzonym zakresie) wskazują, że uczeń uczestniczy w kulturze oraz podejmuje działania twórcze z wykorzystaniem m.in. fotografii. W opisach wybranych dzieł posługuje się terminologią z zakresu danej dziedziny sztuki [Podstawa programowa... 2014: 42–43].

Na IV etapie edukacyjnym, w szkołach ponadgimnazjalnych, w przedmiocie wiedza o kulturze przewidzianym tylko dla zakresu podstawowego nauczania określono cele kształcenia, a dla nich wymagania ogólne, takie jak: tworzenie wypowiedzi z użyciem różnych mediów, w tym również obrazu fotograficznego, analiza i interpretacja tekstów kultury, dzieł sztuki oraz posługiwanie się pojęciem kultury jako całokształtu ludzkiej działalności. W wymaganiach szczegółowych treści nauczania m.in. odnoszą się do znajomości przez ucznia XX-wiecznej fotografii, znajomości różnych funkcji dzieł sztuki⁵, umiejętności ich analizy (temat, treść, forma). Uczeń też analizuje, wymienia i wypowiada się o różnych formach mediów kultury, w tym o fotografii [Wiedza o kulturze... 2014: 38–40].

Kształcenie nauczycieli

Do realizacji treści zawartych w podstawie programowej potrzebny jest kompetentny nauczyciel o wysokim zasobie wiedzy i umiejętności specjalistycznych. Na jakość zajęć i tym samym efektywność nauczania wpłynie również jego zaangażowanie, wykorzystywane zróżnicowane metody i formy nauczania poparte adekwatnymi dla potrzeb lekcji środkami dydaktycznymi.

Kształcenie nauczycieli do zajęć plastycznych od lat realizowane jest w ramach specjalistycznych –jednokierunkowych – studiów wychowanie plastyczne, które w Polsce zaczęto organizować od połowy lat 70. Kierunek ten początkowo

⁴ Termin ten zgodnie z intencją proponującego go w 1927 r. J. Bułhaka oznacza fotografię artystyczną.

⁵ Na przykład estetyczna, komunikacyjna, społeczna, użytkowa, kultowa, poznawcza, ludyczna.

funkcjonował na podstawie założeń zawartych w „Planie studiów i programów przedmiotów kierunkowych”⁶, który został zatwierdzony w 1975 r. i obowiązywał w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych⁷.

W 2007 r. zgodnie z wytycznymi wynikającymi z ustaleń bolońskich dotychczasowy system studiów w Polsce został zreorganizowany i utworzono studia I, II i III stopnia: tzw. licencjackie, magisterskie i doktoranckie. Podczas nauki na pierwszych dwóch studiach uzyskują uprawnienia pedagogiczne, a także realizują program z fotografii⁸. Na każdym ze stopni zajęcia praktyczne odbywają się w systemie laboratoryjnym, gdzie studenci mają do zrealizowania semestralne zestawy zadań. Są one ukierunkowane na naukę umiejętności warsztatowych (szczególnie dotyczy to studiów I stopnia), a także świadomego kształtowania obrazu traktowanego jako przekaz wizualny.

Rozpatrując kompetencje absolwentów/nauczycieli oraz zapisy w podstawie programowej, do refleksji skłaniają te związane z II i III etapem kształcenia. W pierwszym przypadku, używając określenia „fotografika”, sugeruje się świadome kształtowanie przez młodzież obrazu fotograficznego, do czego potrzebna jest odpowiednia wiedza warsztatowa. Być może ten sposób ujęcia problemu jest konsekwencją potocznych obserwacji, zgodnie z którymi technologia cyfrowa i automatyzacja współczesnych kamer (niezależnych i wchodzących w skład innych urządzeń) praktycznie każdemu pozwolą wykonać poprawne technicznie zdjęcie. W ten sposób młody adept sztuki co najwyżej zapoznaje się z instrukcją obsługi aparatu, dzięki której dowiaduje się o funkcjach poszczególnych przycisków, ale nie otrzymuje informacji pozwalających na zrozumienie relacji między parametrami warunków ekspozycji a uzyskanym z ich zastosowaniem obrazem rzeczywistości. Brak podstawowej wiedzy dotyczącej np. relacji między czasem naświetlania a sposobem zapisu obiektów poruszających się oraz wpływu wartości przysłony na ukazanie przestrzeni powoduje, że oczekiwanie kreatywności może mieć charakter iluzoryczny (uzyskane efekty będą

⁶ *Programy ramowe podstawowych przedmiotów kierunkowych*. Kierunek studiów: Wychowanie Plastyczne, MNiSW, Warszawa 1987.

⁷ Jednym z ośrodków, gdzie został uruchomiony kierunek wychowanie plastyczne (1977 r.), była ówczesna Wyższa Szkoła Pedagogiczna (obecnie: Akademia im. Jana Długosza) w Częstochowie, gdzie – po zmianie nazwy na edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych (2000/2001) – funkcjonuje do dziś. Początkowo, zgodnie z obowiązującym planem studiów, nauka na wymienionych typach uczelni odbywała się w ramach przedmiotu elementy warsztatu fotograficznego, a następnie – od 1986 r. – podstawy fotografii. Kolejna zmiana nastąpiła w 2000 r., gdy zmieniono nazwę kierunku na: edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych. Przygotowane równocześnie tzw. standardy kształcenia przewidywały realizację przedmiotu fotografia, który uwzględniany był także jako jedna z pracowni dyplomowych.

⁸ Informacje dotyczące realizacji zajęć z fotografii związane są z kierunkiem edukacja artystyczna w zakresie sztuk plastycznych w Akademii im. Jana Długosza. Mają one charakter przykładowy, ponieważ programy kształcenia nauczycieli we współczesnym szkolnictwie zdeterminowane są indywidualnymi doświadczeniami poszczególnych ośrodków akademickich.

miały charakter mechaniczny lub przypadkowy). W takiej sytuacji zaproponować można koncepcję kształcenia i wprowadzenie dla uczniów szkoły podstawowej elementów wiedzy o fotografii tradycyjnej (materiały światłoczułe i ich reakcja na wywoływacz) za pośrednictwem rozwijających wyobraźnię działań *non camera*. Mogą to być ćwiczenia rysunkowe⁹ na papierze fotograficznym z wykorzystaniem wywoływacza i utrwalacza lub monotypia¹⁰ stanowiąca równocześnie prezentację technologii procesu pozytywowego. Działania te nie wymagają stworzenia specjalnych warunków do pracy, natomiast jeśli w szkole istnieje możliwość zaciemnienia pomieszczenia, można zrealizować bardziej skomplikowaną luksografię¹¹. Zaletą tej techniki jest również możliwość stworzenia podstawy do przyszłych odniesień historycznych – w ramach przedmiotu wiedza o kulturze - do twórczości Man Raya.

Odnosząc się do III etapu edukacyjnego: w przypadku młodzieży gimnazjalnej warto skorzystać z naturalnego w tym wieku dynamicznego rozwoju struktur poznawczych i poszerzyć zakres treści programowych o wspomniane wyżej elementy wiedzy warsztatowej dotyczące realizacji zdjęć. W ich ramach można np. zaproponować zapoznanie z działaniem *camera obscura*, co pozwoli „zobaczyć” aparat fotograficzny inaczej niż tylko jako zautomatyzowaną „czarną skrzynkę”. Ćwiczenie, które ukazuje urządzenie optyczne, powinno zwrócić uwagę na szeroki zakres wiedzy specjalistycznej związanej z fotografią. Ponadto, uzyskane w jego trakcie doświadczenia wykorzystać można – po wymianie tradycyjnego obiektywu na otworkowy – w aparatach typu lustrzanka jednoobiektywowa (także cyfrowych).

Reasumując, należy podkreślić, że przygotowanie nauczycieli przedmiotów plastyka i wiedza o kulturze powinno być na tyle szerokie, by umożliwiło im wykorzystanie posiadanej wiedzy i umiejętności we wprowadzeniu uczniów w zagadnienia związane z fotografią. Stąd ważne jest poznanie następujących kwestii: przybliżenie wiedzy historycznej i technicznej (np. przez zaznajomienie z *camera obscura*), wprowadzenie technik *non camera* oraz elementów wiedzy o fotografowaniu w celu rozwoju umiejętności warsztatowych. Ponadto, istotne jest kształtowanie świadomości wielodziedzinowości fotografii i jej dziedzictwa historycznego.

⁹ Ćwiczenie polega na wykonaniu na papierze fotograficznym rysunku pędzlem zanurzonym w wywoływaczu lub utrwalaczu. Następnie poddaje się go utrwalaniu lub – w drugim przypadku – wywołaniu, co pozwala uzyskać czarny rysunek na białym tle lub biały na czarnym.

¹⁰ Technika polega na pokryciu cienką warstwą tłustego kremu rąk, twarzy lub powierzchni dowolnego przedmiotu, a następnie ich odbiciu na papierze fotograficznym. W dalszej kolejności poddaje się go tradycyjnej obróbce pozytywowej, dzięki czemu w miejscach pokrytych tłuszczem pozostają białe, niewywołane miejsca, a w pozostałych czarne tło.

¹¹ Luksografia polega na ułożeniu na powierzchni papieru fotograficznego kompozycji z różnych przedmiotów, a następnie zaświeteniu jej od góry światłem widzialnym. Po przeprowadzeniu procesu wywoływania i utrwalania uzyskuje się obraz, którego charakter walorowy zależy od stopnia przepuszczenia światła przez wykorzystane w układzie przedmioty.

Literatura

Kędra M. (2014): *Doświadczenie świata. Edukacja wczesnoszkolna. Program nauczania dla I etapu kształcenia*, Warszawa.

Obszar zajmowany przez zagraniczne techniczne wyższe zakłady naukowe (1898): „Światło” nr 1.
Podstawa programowa z komentarzami Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum (2014): t. VII file:///C:/Documents%20and%20Settings (16.04.2015).

Sheybal S. (1984): *Wspomnienia 1891–1970*, Kraków.

Sztuka w fotografii (1898): „Kronika Fotograficzna” nr 7.

Wiedza o kulturze. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych (2014): załącznik 4, <http://www.bip.men.gov.pl/men> (16.04.2015).

Zawojski P. (2012): *Sztuka obrazu i obrazowania w epoce nowych mediów*, Warszawa.

Streszczenie

W artykule, odwołując się do dziejów fotografii, ukazano jej rosnący zakres zastosowań dotyczący m.in. wykorzystania w badaniach naukowych, poligrafii oraz w sztuce. Wzrost dostępności nowego medium sprawił, że stało się ono przedmiotem powszechnej edukacji plastycznej. Analiza obowiązujących programów kształcenia pozwoliła przedstawić koncepcję edukowania nauczycieli.

Słowa kluczowe: fotografia, edukacja, plastyka, nauczyciel.

Between Classical and Digital Photography – Some Aspects of Education

Abstract

Referring to history of photography, this article presents extending range of photography use, which concerns among others application in scientific research, printing industry and art. Increase in availability of this new medium caused that it has become object of common art education. Analysis of current curricula allows to present concepts for educating teachers.

Keywords: photography, education, fine arts, teacher.